

Visualisaties in leerlingbespreking en multidisciplinair overleg

Begeleiders, laat je werk zien!

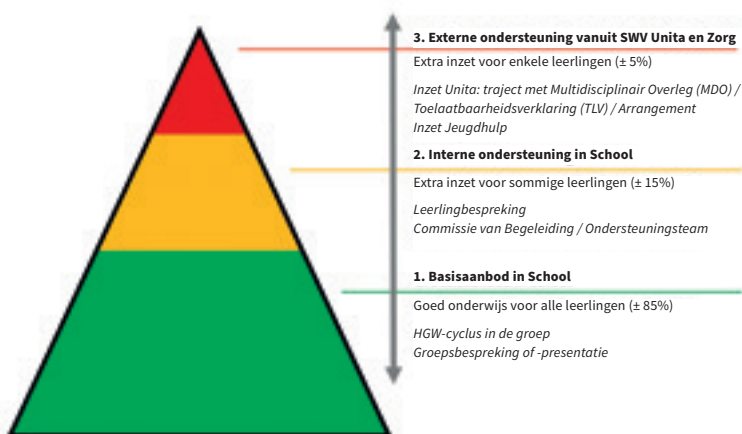
Binnen Stichting Elan en Samenwerkingsverband Unita is er de afgelopen jaren geëxperimenteerd met het visualiseren van begeleidingstrajecten. We ontwikkelden schema's en plaatjes, ter ondersteuning van onze gesprekken met leraren, begeleiders, ouders en leerlingen. Intern begeleiders en leraren passen steeds vaker deze tekeningen toe in hun gesprekken met elkaar, ouders en leerlingen. Dit blijkt goed te werken en wordt enthousiast ontvangen.

Driehoek HGW

Een van de visualisaties is een driehoek waarin de onderwijs- en ondersteuningsroute van handelingsgericht werken (HGW) (Pameijer, 2017) is toegepast op de scholen van Elan en Unita (zie figuur 1). Het vorige artikel (*Beter Begeleiden*, maart 2021) ging over visualiseren in de basis van de driehoek. Dit artikel gaat over visualiseren op niveau 2 (leerlingbespreking) en 3 (multidisciplinair overleg). We bespreken twee visualisaties die hierbij zijn in te zetten: De Drie Cirkels en het document Zolang-Zodra. (Deze zijn ook voor ouders beschreven in het boek *Met plezier naar school*, Pameijer, 2021.)

Van overzicht, via inzicht naar uitzicht

Wanneer er zorgen en vragen zijn over een leerling, kan het nodig zijn om de situatie te bespreken in een leerlingbespreking (niveau 2) of in een multidisciplinair overleg (MDO, niveau 3). In zowel een leerlingbespreking als een MDO analyseer je als begeleider

Figuur 1: Driehoek met de onderwijs- en ondersteuningsroute van handelingsgericht werken. (Bron: Pameijer, 2017.)

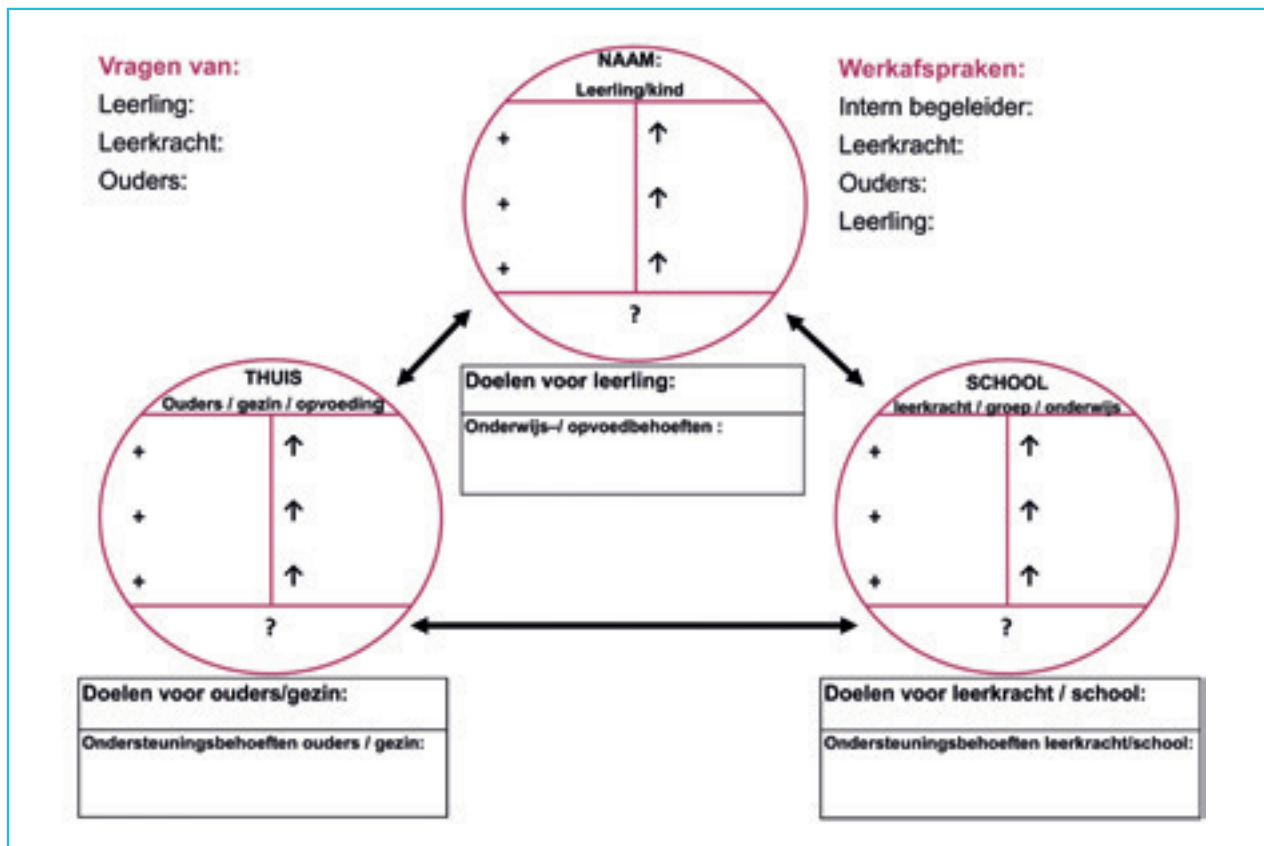
Deel 2 van het drieluik

Dit artikel is deel 2 van een drieluik over ervaringen met visualisaties ter ondersteuning van gesprekken in de leerlingenzorg. Het eerste artikel (over visualisaties in de basis van de HGW-driehoek) verscheen in het maartnummer van *Beter Begeleiden*. Het derde artikel (in het oktobernummer) bespreekt visualisaties die gebruikt kunnen worden in gesprekken met kinderen.

samen met de betrokkenen de situatie rondom een leerling. Het doel is de situatie beter te begrijpen en te verbeteren. De Drie Cirkels (figuur 2) kun je benutten om dit proces te ondersteunen. Je creëert met de cirkels *overzicht* door samen in kaart te brengen wat al goed gaat en wat nog moeilijk is. Tijdens het overleg loop je gezamenlijk de cirkels langs, alle betrokkenen doen aanvullingen en jullie passen de cirkels aan. Zo ontstaat er *inzicht*. Jullie analyseren de situatie en de mogelijke verklaringen: hoe zou het kunnen komen dat de situatie zo is? Wanneer er voldoende duidelijk is geworden, maken jullie een plan en ontstaat er *uitzicht*. Op deze manier ontstaat er perspectief: welke doelen streven we na en hoe kunnen we deze samen bereiken? In deze visualisatie komen alle zeven uitgangspunten van HGW tot hun recht. Bovendien kan je De Drie Cirkels op meerdere manieren gebruiken: voor de bespreking als voorbereiding, tijdens de bespreking als praatpapier en na de bespreking als notulen.

Werken met De Drie cirkels

In het overzicht De Drie Cirkels staat het kind bovenaan. In deze cirkel zet je de belangrijkste drie aspecten die al goed gaan (+) en de belangrijkste drie aspecten

Figuur 2: De Drie Cirkels. (Bron: Elan en Unita.)

die beter kunnen (↑). De cirkels voor de onderwijsleersituatie en de thuissituatie staan schuin onder de cirkel van het kind. De cirkels zijn verbonden door wederzijdse pijlen, die de wisselwerking en afstemming weergeven: hoe beïnvloeden leerling/kind, onderwijs en opvoeding elkaar? In de cirkels van de onderwijsleersituatie en van de thuissituatie zet je de factoren die binnen deze omgeving gunstig en minder gunstig zijn voor het kind. Hierbij kun je bijvoorbeeld denken aan de groepsstelling, de relatie met de leraar, de (on)rust in de thuissituatie of de ruimte die ouders hebben om hun kind te ondersteunen. Prioriteren is belangrijk: zet alleen aspecten neer die er echt toe doen. Is er nog iets onduidelijk bij het invullen van één van de cirkels? Deze vraag kan onder in de cirkel gezet worden en indien nodig worden onderzocht. De visualisatie De Drie Cirkels is op twee manieren te gebruiken:

- Is er voorafgaand aan de bespreking nauwelijks informatie? Dan vullen de betrokkenen de cirkels in tijdens de bespreking.
- Is er al een en ander bekend? Dan kan de voorzitter vooraf alvast een deel van de cirkels invullen. Tijdens de bespreking vullen de betrokkenen de cirkels verder aan.

Voorafgaand aan de bespreking:

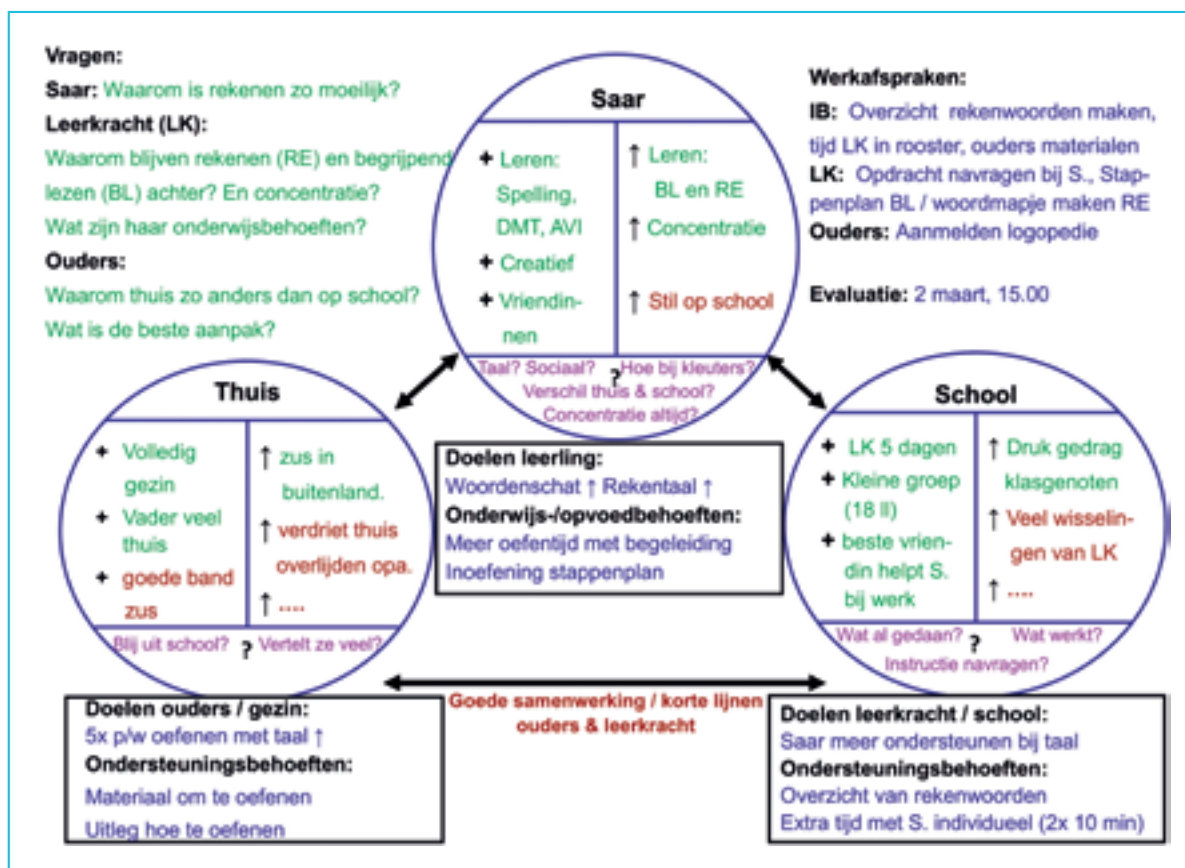
1. Zet de vragen van de leraar, ouders en leerling die voorafgaand aan de bespreking al bekend zijn aan de linkerkant.
2. Vul de cirkels zoveel mogelijk in. Start bij de cirkel

van het kind, ga vervolgens naar de onderwijsleersituatie en de thuissituatie. Werk met steekwoorden, dat houdt het overzichtelijk en dwingt je om de kern weer te geven.

3. Komen er tijdens de voorbereiding nog nieuwe vragen op, zijn er nog dingen onduidelijk? Plaats dan deze verhelderingsvragen bij het vraagteken onder aan de cirkels.

Tijdens de bespreking:

4. Zorg dat iedereen goed zicht heeft op De Drie Cirkels. Je kunt de (eventueel al deels ingevulde) cirkels bijvoorbeeld meerdere keren uitprinten op A3 of tekenen op een flip-over of je kunt je scherm delen in een digitaal overleg.
5. Start de bespreking met een uitleg van het doel en de werkwijze met de cirkels. Benoem dat het een gezamenlijk proces is en dat de cirkels in het gesprek worden ingevuld/aangepast en aangevuld met de ideeën van alle betrokkenen. Het belang van het kind staat centraal en ieders mening doet ertoe!
6. Loop de cirkels vervolgens samen langs en benoem de aspecten die goed gaan en de aspecten die minder goed gaan. Check regelmatig bij de betrokkenen: Klopt het? Zijn er aanvullingen?
7. Bespreek per cirkel de verhelderingsvragen die er nog zijn. Kunnen we ze al beantwoorden? Of is hier nog iets voor nodig?
8. Wanneer alles besproken is, vat je samen en blik je vooruit: Weten we genoeg om een volgende stap te nemen? Welke ideeën zijn er?

Figuur 3: Een voorbeeld.

Ervaringen van ib'ers met De Drie Cirkels

Inge Stassar-van den Brule, intern begeleider Tweede Montessorischool in Huizen: 'Als de visualisatie De Drie Cirkels gebruikt wordt, merk ik dat alle partijen meteen meedoen met het gesprek. Ik zie bij ouders en leraren dat er overzicht komt en ze vinden het prettig om te zien dat hun antwoorden verwerkt worden. Je ziet letterlijk het verband ontstaan, als de lijntjes met elkaar verbonden worden. Dus voor alle partijen prettig.'

Cynthia Klumper, intern begeleider St. Vitus-school in Bussum: 'Het is een hele prettige ondersteuning tijdens de besprekingen. De informatie is overzichtelijk op een papier omschreven en het helpt als er aanvullende vragen worden gesteld. Ouders en leraren hebben daardoor meer eigenaarschap in het gesprek en zijn meer betrokken. Het geeft ook puzzeltijd. Door dit met elkaar te doen, heb je het gevoel dat je ook samen tot een volgende stap komt.'

9. Formuleer vervolgens samen de doelen en dat wat nodig is om de doelen te behalen.
10. Sluit af met afspraken: Wie doet wat, waarom, hoe en wanneer? Wanneer evalueren we of de doelen in zicht komen?
11. Terugblik: wat was prettig tijdens het overleg? En vooruitblik: wat kan volgend overleg beter?

Een voorbeeld: de leerproblemen van Saar

Saar is besproken in een MDO, omdat haar leerresultaten achterblijven (zie figuur 3). De begeleider vatte de beschikbare informatie voorafgaand aan het overleg samen (in het groen). De verhelderingsvragen zette de begeleider (in het paars) onderaan in de cirkels. Tijdens het gesprek zijn deze vragen beantwoord en de cirkels aangevuld met rood (overzicht). Zo ontstond er inzicht: na de analyse lijkt het erop dat Saars taalproblemen haar leerontwikkeling belemmeren. Daarom wordt er de komende periode ingezet op het verbeteren van haar taalvaardigheden: de doelen voor de komende periode zijn geformuleerd en de afspraken zijn gemaakt (uitzicht in blauw). Het werken met de kleuren geeft duidelijkheid over wat al bekend is en wat nog ontbreekt.

Zolang-Zodra

Hoe sterker de basisondersteuning (niveau 1) en extra ondersteuning (niveau 2 en 3) in een school, hoe minder kwetsbare kinderen buiten de boot vallen. Maar hoe sterk de kwaliteit van het onderwijs en de extra ondersteuning van een school ook zijn, toch zijn er altijd leerlingen die nóg intensievere en meer specifieke

begeleiding nodig hebben. Je vraagt je als school soms af of je de leerling nog passend onderwijs kunt bieden, of dat het speciaal basisonderwijs (sbo) of speciaal onderwijs (so) een beter passende plek voor de leerling is. Het overwegen van zo'n overstap kan ingewikkeld zijn. Veel verschillende factoren spelen een rol, waaronder kenmerken van het kind, de (on)mogelijkheden van de school en de visie van ouders. Stichting Elan en Samenwerkingsverband Unita gebruiken daarom het document 'Afweging voor handhaven (Zolang) of verwijzen (Zodra)' (kortweg: de Zolang-Zodra) om samen met ouders, leraar en leerling in kaart te brengen hoe het ervoor staat. Welke redenen zijn er om de leerling op de huidige school te laten blijven en welke redenen pleiten voor de overstap naar een andere school? Het document is een ondersteunend hulpmiddel in het proces van wikken en wegen en het nemen van een gedragen beslissing.

Een voorbeeld van een Zolang-Zodra is te vinden in figuur 4. Dit document is ingevuld tijdens een MDO door de intern begeleider, leraar, ouders en een trajectbegeleider van het samenwerkingsverband. (Een leeg format is te vinden in de materialenbank op lbbo.nl.) In het voorbeeld gaat het om de afweging: handhaven in het reguliere onderwijs of overstappen naar sbo? De aanpak is overigens ook in te zetten bij het overwegen van een overstap van een reguliere school naar een andere reguliere school, van sbo naar so (en omgekeerd) en bij het overwegen van een terugplaatsing vanuit s(b)o naar regulier onderwijs.

Werken met Zolang-Zodra (Bron: Pameijer, 2021.)

- Zorg dat iedereen goed zicht heeft op het document.
- Benoem dat het belang van het kind centraal staat

en dat ieders mening ertoe doet. Er zijn in elke situatie argumenten vóór en tégen een overstap en de meningen hierover verschillen nogal eens.

- Doorloop de punten van het overzicht één voor één en kies wat voor de leerling van toepassing is. Geldt voor de leerling op dat punt de linkerkant van de Zolang, maak deze dan **groen**. Óf geldt voor de leerling op dat punt de rechterkant van de Zodra, maak deze dan **oranje**. Maak de punten waar nog relevante vragen over zijn **blauw**. Zo zie je in één oogopslag hoe het ervoor staat. Bijvoorbeeld:
  - Er is veel groen in de Zolang. Zijn er zwaarwegende argumenten voor 'blijven op school'? Dan wordt hierop ingezet. Bespreek regelmatig hoe het gaat: Is er nog steeds veel groen? Blijft dat wat groen is groen? Met andere woorden: we gaan door, zolang het goed gaat.
  - Er is veel oranje in de Zodra. Zijn er meer zwaarwegende argumenten voor overstappen naar een andere school? Je kunt dan de overstap overwegen en de opties alvast bespreken. Wat betekent het oranje voor de school die we zoeken? Welke school heeft meerwaarde en is in het belang van het kind?
  - Er zijn nog vragen in blauw. Welke zijn noodzakelijk om te beantwoorden? Wat moeten we nog weten om de knoop door te hakken? Welke antwoorden vallen in Zolang en welke in Zodra? (Als het antwoord ... is, dan is het een Zolang. Maar als het antwoord ... is, wordt het een Zodra.) Deze informatie wordt verzameld en in een volgend gesprek besproken.
- Bespreek ten slotte met elkaar hoe het kind in het afwegingsproces betrokken wordt.

Afweging handhaven (zolang) of verwijzen (zodra)	
<p style="text-align: center;">Handhaven huidige school ZOLANG <i>(voorbeeld argumenten, pas/vul aan)</i></p> <p>KIND</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Gaat met plezier naar school en komt blij thuis. ☐ Werkhouding en zelfstandigheid zijn voldoende. ☒ Gedrag is passend binnen de groep en aan te sturen door leraren. ☒ Heeft sociale aansluiting: hoort bij de groep, heeft vrienden. ☐ Leerontwikkeling is conform ontwikkelingsperspectief, is op koers richting een passende uitstroom (benut OPP-trap). ☐ Kind heeft voorkeur voor handhaven. <p>SCHOOL</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ De onderwijsbehoeften van de leerling vallen binnen de basisondersteuning en zorgniveau 2 en 3 van de school. ☒ School geeft aan een passende onderwijsplek te kunnen bieden, al dan niet met extra ondersteuning of arrangement. ☒ Stabiele groep, weinig zorgvragen. ☒ Stabiele situatie met weinig leraarwisselingen. <p>SAMENWERKING SCHOOL EN OUDERS</p> <ul style="list-style-type: none"> ☒ School en ouders hebben vertrouwen in elkaar. Het lukt ouders het onderwijs aan hun kind op deze school te ondersteunen. ☒ School en ouders werken goed samen, er zijn geen conflicten. ☐ Ouders hebben voorkeur voor handhaven. <p>LEERLING EN LERA(A)R(EN)</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Hebben een goede en positieve leerling-leraarrelatie. 	<div style="text-align: center;"></div> <p style="text-align: center;">Verwijzen naar SBO of SO overwegen ZODRA <i>(voorbeeld argumenten, pas/vul aan)</i></p> <p>KIND</p> <ul style="list-style-type: none"> ☒ Gaat niet meer met plezier naar school. ☒ Werkhouding en zelfstandigheid belemmeren de leerontwikkeling. ☐ Gedrag past niet binnen de groep en begrenzen lukt niet meer. ☐ Heeft geen of beperkte sociale aansluiting: het kind is geïsoleerd. ☒ Leerontwikkeling is niet conform ontwikkelingsperspectief, zakt af, uitstroom komt in gevaar (benut OPP-trap). ☒ Leerling geeft zelf aan naar een andere school te willen. <p>SCHOOL</p> <ul style="list-style-type: none"> ☒ De onderwijsbehoeften zijn zodanig specifiek en/of veel dat ze buiten de basisondersteuning en zorgniveau 2 en 3 vallen. ☐ School geeft aan geen passende onderwijsplek te kunnen bieden, ook niet met extra ondersteuning of arrangement. ☐ Groep met meerdere zorgvragen. ☐ Onrustige(re) situatie, met leraarwisselingen. <p>SAMENWERKING SCHOOL EN OUDERS</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Ouders willen niet meer op de school blijven, er is onvoldoende vertrouwen of er is een verschil van visie. ☐ Er is een – niet meer te herstellen – conflict tussen school en ouders. ☒ Ouders hebben voorkeur voor sbo. <p>LEERLING EN LERA(A)R(EN)</p> <ul style="list-style-type: none"> ☒ De leerling-leraarrelatie is niet optimaal.

Figuur 4: Afweging handhaven (Zolang) of verwijzen (Zodra). (Bron: Elan en Unita.)

lb'ers over het werken met Zolang-Zodra

Rosanne Koers, intern begeleider De Twee-master in Naarden: 'Dit is een heel duidelijk document. Het werd gebruikt in een MDO-traject van een leerling bij mij op school, waar ook een trajectbegeleider van het samenwerkingsverband bij betrokken was. Inmiddels laat ik de Zolang-Zodra ook terugkomen in gesprekken met de leraar en ouders, nu de trajectbegeleider van het samenwerkingsverband niet meer aan tafel zit. We monitoren met elkaar bijna maandelijks aan de hand van de visualisatie Zolang-Zodra of we de aanpak willen voortzetten, bijsturen of dat we het tijd vinden om opnieuw het samenwerkingsverband in te schakelen, voor een toelaatbaarheidsverklaring. De ouders, leraren en ikzelf vinden dit heel fijn werken. Als we op den duur de stap naar het sbo toch moeten zetten, is dat voor niemand meer een verrassing.'

Ouders vroegtijdig betrekken

Op de leerling en zijn ouders heeft een eventuele schoolwisseling grote impact. We merken dat het voor ouders helpend is als zij al vroeg bij de afwegingen betrokken worden. De termen 'Zolang' en 'Zodra' benadrukken dat het om een proces gaat. 'Zolang we veel groen zien aan de linkerkant van het document, kunnen wij deze leerling passend onderwijs bieden. Zodra we meer oranje zien aan de rechterkant is het s(b)o een meer passende plek.' Het proces van afwegen kost tijd; er zijn meerdere gesprekken voor nodig. Ouders kunnen de tussenliggende tijd benutten om al eens een s(b)o te bezoeken. En de school kan op zoek gaan naar antwoord op de vragen in het blauw en

kan de doelen waaraan wordt gewerkt aanscherpen. 'Hoe behouden we het groene? Kunnen we dat wat nu oranje is groen maken, al dan niet met extra ondersteuning?' In een vervolgggesprek bespreek en evalueer je samen de voortgang. 'Ligt het zwaartepunt nog aan de linkerkant van de "Zolang" of schuiven we toch op naar de rechterkant van de "Zodra"?' Door als begeleider met ouders een tijdspad af te spreken en vervolgspraken in te plannen, waarin de Zolang-Zodra terugkerend op tafel komt, werk je transparant en monitor je gezamenlijk het proces. Zo neem je met elkaar een afgewogen beslissing. Ouders krijgen tijd om naar een eventuele overstap toe te groeien, waardoor de start op de nieuwe school beter verloopt als die overstap uiteindelijk nodig blijkt te zijn. Het is immers voor het schoolsucces van de leerling cruciaal dat ouders achter de schoolkeuze staan en zo het onderwijs ondersteunen. In trajecten waarin de Zolang-Zodra besproken wordt, gebruiken we soms ook een 'routekaart' die het proces van een aanvraag voor een toelaatbaarheidsverklaring (TLV-aanvraag) visualiseert. Deze routekaart, met een toelichting erbij, is te vinden in de materialenbank op lbbo.nl.

Begeleiders, maak je werk zichtbaar!

Wij werken binnen Stichting Elan en Samenwerkingsverband Unita met veel plezier aan het visualiseren in niveau 2 en 3. De positieve reacties van scholen, ouders en leerlingen stimuleren ons om hiermee door te gaan en ons werk nog beter zichtbaar te maken. We hopen dat dit artikel ook anderen zal inspireren om hun werk nog meer te laten zien!

Heb je behoefte aan lege 'formats'? Ga dan naar hgw-noelle-pameijer.nl / 'Bijlagen gele boek' en/of naar de materialenbank op lbbo.nl.

Heb je ervaringen met/ideeën over visualiseren? We vinden het fijn als je ze met ons deelt! Mail naar: petra.de.waard@swvunita.nl.

De literatuurlijst bij dit artikel vind je in de materialenbank op lbbo.nl.

Petra de Waard (schoolpsycholoog), Debora van den Heuvel (orthopedagoog NVO), Eugenie van Dijck (GZ-psycholoog), Noëlle Pameijer (kinder-jeugdpsycholoog NIP), Ghislaine Rootlieb (schoolpsycholoog) en Corine Vos (orthopedagoog NVO). Alle auteurs werken vanuit Stichting Elan als trajectbegeleider in Samenwerkingsverband Unita.